

Original Research Paper

Müasir təlimdə motivasiyanın formalaşdırılmasının psixoloji mexanizmləri

Telli Vəlisoy

<https://orcid.org/0009-0000-7439-6165>

¹ Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Naxçıvan, Azərbaycan

Article history

Received: 01.06.2026

Revised: 07.06.2026

Accepted: 12.06.2026

*Corresponding Author: Telli Vəlisoy, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Naxçıvan, Azərbaycan;
Email: tellivelisoy@gmail.com

Abstract

Məqalədə müasir təhsil sistemində motivasiya anlayışının mahiyyəti, onun psixoloji-pedaqoji əsasları və təlim prosesində formalaşdırılmasının əsas mexanizmləri geniş şəkildə araşdırılmışdır. Təlim motivasiyasının şagird və tələbələrin idrak fəallığının yüksəldilməsində, akademik nailiyyətlərinin artırılmasında və şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynadığı elmi baxımdan təhlil edilmişdir. Məqalədə motivasiya anlayışının nəzəri aspektləri izah olunmuş, daxili və xarici motivasiya amillərinin xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə şərh edilmişdir. Eyni zamanda motivasiyanın formalaşmasına təsir edən marağ, emosional vəziyyət, özünüqiyətləndirmə, sosial mühit və müəllim-şagird münasibətləri kimi psixoloji mexanizmlər təhlil edilmişdir.

Tədqiqat zamanı müəllimin şəxsiyyətinin, onun peşəkar kompetensiyalarının və pedaqoji ünsiyyət bacarıqlarının təlim motivasiyasının yaranmasına birbaşa təsir göstərdiyi müəyyən edilmişdir. Məqalədə interaktiv təlim metodlarının, innovativ pedaqoji texnologiyaların və rəqəmsal təhsil vasitələrinin motivasiya formalaşdırılmasında rolu xüsusi vurğulanmışdır. Müasir təhsil şəraitində layihə üsulu, debat, rollu oyun və qrup işi kimi metodların şagirdlərin fəallığını və öyrənməyə marağını artırdığı qeyd edilmişdir.

Bundan əlavə, rəqəmsal texnologiyaların təlim prosesinə inteqrasiyasının motivasiya imkanlarını genişləndirdiyi, lakin düzgün istiqamətləndirilmədiyi halda müəyyən psixoloji problemlər yarada biləcəyi də göstərilmişdir. Məqalədə pedaqogika və psixologiyanın qarşılıqlı əlaqəsi əsasında motivasiya probleminin nəzəri və praktik aspektləri sistemli şəkildə ümumiləşdirilmişdir. Aparılmış təhlillər nəticəsində belə qənaətə gəlinmişdir ki, təlim motivasiyasının düzgün təşkili təhsil keyfiyyətinin yüksəldilməsi, yaradıcı və fəal şəxsiyyətin formalaşdırılması, həmçinin müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab verən kompetent mütəxəssislərin hazırlanması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Keywords: *motivasiya, təlim prosesi, psixoloji mexanizmlər, pedaqogika, daxili motivasiya, xarici motivasiya, müəllim fəallığı.*

GİRİŞ

Müasir dövrdə təhsil sistemində baş verən yeniliklər təlim prosesinin yalnız bilikvermə funksiyası ilə məhdudlaşmadığını göstərir. Təhsil artıq şəxsiyyətin inkişafına, onun yaradıcılıq potensialının üzə çıxarılmasına və sosial adaptasiyasına xidmət edən mürəkkəb psixoloji-pedaqoji proses kimi qiymətləndirilir. Bu baxımdan motivasiya təlim fəaliyyətinin əsas komponentlərindən biri hesab edilir.

Psixoloqların fikrincə, motivasiya insan fəaliyyətinin istiqamətini və intensivliyini müəyyən edən daxili psixoloji mexanizmdir. Təlim prosesində motivasiya şagirdin öyrənməyə marağını artırır, onun idrak fəallığını gücləndirir və müstəqil düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, təlim yalnız maraq və daxili ehtiyac əsasında qurulduqda inkişafetdirici xarakter daşıyır.

Müasir təhsil sistemində əsas problemlərdən biri şagird və tələbələrdə davamlı təlim motivasiyasının yaradılmasıdır. İnformasiya bolluğu, rəqəmsal texnologiyaların geniş yayılması və sosial dəyişikliklər motivasiya mexanizmlərinə də təsir göstərmişdir. Buna görə də pedaqoji və psixoloji yanaşmaların inteqrasiyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Motivasiya termini latın mənşəli “movere” sözündən yaranmış və “hərəkətə gətirmək” mənasını ifadə edir. Psixologiyada motivasiya insan davranışını istiqamətləndirən daxili və xarici amillərin məcmusu kimi izah edilir.

Motivasiya təlim prosesinin səmərəliliyini müəyyən edən əsas psixoloji amillərdən biridir. Müasir pedaqogika və psixologiyada motivasiya insan fəaliyyətini istiqamətləndirən daxili və xarici səbəblərin məcmusu kimi xarakterizə olunur. Təlim motivasiyası isə şagird və tələbələrin öyrənməyə marağını, biliyə olan tələbatını və təhsil fəaliyyətində fəallığını təmin edən mühüm komponent hesab edilir.

Azərbaycan psixoloqu Əbdül Əlizadə qeyd edir ki, təlim motivasiyası şagirdin idrak fəaliyyətinin əsas hərəkətverici qüvvəsi olmaqla yanaşı, onun şəxsiyyət kimi formalaşmasına da təsir göstərir. Müəllifin fikrincə, motivasiya olmadan təlim prosesi formal xarakter daşıyır və şagirdin yaradıcı fəallığını təmin etmir (4, s. 142).

Pedaqoq Fərrux Rüstəmov motivasiyanı təhsilin keyfiyyətini müəyyən edən əsas pedaqoji şərtlərdən biri hesab edərək yazır ki, müəllim tərəfindən yaradılan müsbət psixoloji mühit şagirdlərin təlim fəaliyyətinə münasibətinə birbaşa təsir göstərir (9, s. 233).

Müasir pedaqogikada motivasiyanın iki əsas növü fərqləndirilir: daxili və xarici motivasiya. Daxili motivasiya şagirdin şəxsi marağı və mənəvi tələbatı əsasında formalaşır. Bu halda şagird bilik əldə etməkdən zövq alır və təlim fəaliyyəti onun üçün daxili ehtiyaca çevrilir. Xarici motivasiya isə qiymət, mükafat, valideyn nəzarəti və ya sosial təsir nəticəsində yaranır.

Akif Abbasov qeyd edir ki, müasir təlim texnologiyaları şagirdlərdə daxili motivasiyanın formalaşdırılmasına daha çox imkan yaradır. Xüsusilə interaktiv metodlar şagirdlərin müstəqil düşünməsini və yaradıcılıq bacarıqlarını inkişaf etdirir (1, s. 97).

Təlim motivasiyası isə şagirdin təhsil fəaliyyətinə marağını, öyrənmək istəyini və biliyə olan ehtiyacını əks etdirir. Təlim motivasiyası aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

istiqləşdirici funksiya;

stimullaşdırıcı funksiya;

tənzimləyici funksiya;

inkişafetdirici funksiya.

Müasir pedaqogikada motivasiyanın iki əsas növü fərqləndirilir:

Daxili motivasiya insanın fəaliyyəti şəxsi maraq və mənəvi tələbat əsasında yerinə yetirməsi ilə bağlıdır. Bu zaman şagird qiymət və ya məcburiyyət üçün deyil, bilik əldə etmək istədiyi üçün öyrənir.

Məsələn, biologiya fənninə maraq göstərən şagird əlavə kitablar oxuyur, videolar izləyir və tədqiqat aparmağa çalışır. Bu fəaliyyət onun daxili motivasiyasının göstəricisidir.

Xarici motivasiya mükafat, qiymət, valideyn təzyiqi və ya sosial təsir nəticəsində yaranır. Bu halda fəaliyyətin əsas məqsədi bilik deyil, müəyyən nəticə əldə etmək olur.

Təlim motivasiyasının yaranması və inkişafı mürəkkəb psixoloji prosesdir. Bu prosesdə emosional vəziyyət, maraq, ehtiyaclar, sosial münasibətlər və özünüqiymətləndirmə mühüm rol oynayır.

Maraq motivasiyanın əsas psixoloji komponentlərindən biridir. Maraqlı təqdim olunan dərslər şagirdin diqqətini daha çox cəlb edir və onun fəallığını artırır.

Təlim motivasiyasının formalaşması mürəkkəb psixoloji proses olmaqla bir sıra daxili və xarici amillərlə bağlıdır. Bu prosesdə maraq, emosional vəziyyət, özünüqiymətləndirmə, sosial münasibətlər və müəllim-şagird ünsiyyəti mühüm rol oynayır.

Psixoloq Ənvər Abbasov yazır ki, müsbət emosional mühit şagirdin özünəinamını artırır və onun təlim fəaliyyətində daha fəal iştirak etməsinə səbəb olur (2, s. 184). Əksinə, davamlı tənqid və psixoloji təzyiq şagirdlərdə qorxu və passivlik yaradır.

Müasir məktəb təcrübəsində müəllimin interaktiv metodlardan istifadə etməsi motivasiya formalaşdırılmasının effektiv vasitələrindən biri hesab edilir. Məsələn, debat və qrup işi metodları şagirdlərin həm ünsiyyət bacarıqlarını, həm də kollektiv fəaliyyətə marağını artırır. Bu barədə Hüseyn Əhmədov qeyd edir ki, fəal təlim metodları şagirdləri passiv dinləyicidən aktiv iştirakçıya çevirir və onların təlimə marağını gücləndirir (3, s. 156).

Praktik müşahidələr göstərir ki, müəllimin dərslərdə rəqəmsal texnologiyalardan istifadə etməsi də motivasiyanın yüksəlməsinə müsbət təsir edir. Məsələn, təqdimatlar, interaktiv testlər və təhsil platformaları şagirdlərin diqqətini artırır və dərslər prosesini daha maraqlı edir.

Rəhilə Hüseynzadə müəllim-şagird münasibətlərinin motivasiya prosesində xüsusi əhəmiyyət daşdığını vurğulayaraq qeyd edir ki, müəllimin humanist münasibəti şagirdin özünüifadə imkanlarını genişləndirir və onun təhsil fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir (7, s. 205).

Məsələn, müəllim tarix dərində yalnız faktları sadalamaq əvəzinə sənədli videolar, xəritələr və debat üsullarından istifadə etdikdə şagirdlərin marağı artır.

Müsbət emosional atmosfer motivasiya üçün mühüm şərtidir. Təzyiq, qorxu və həddindən artıq tənqid şagirdin təlimə marağını azaldır.

Müəllim tərəfindən verilən dəstək və psixoloji təhlükəsizlik hissi şagirdin özünüifadəsini gücləndirir. Xüsusilə yeniyetməlik dövründə emosional münasibətlər təlim nəticələrinə ciddi təsir göstərir.

Şagirdin öz qabiliyyətlərinə inanması onun motivasiyasını artırır. Uğursuzluq qorxusu və aşağı özünüqiymətləndirmə isə passivliyə səbəb olur.

Müasir pedaqoji yanaşmalarda müəllim yalnız bilik ötürən şəxs deyil, həm də motivasiya yaradan psixoloji lider hesab edilir. Müəllimin peşəkarlığı, ünsiyyət bacarığı və emosional davranışı təlim motivasiyasına birbaşa təsir göstərir.

Pedaqoq Ə.Əlizadə yazır ki, “müəllimin şəxsiyyəti təlim motivasiyasının formalaşmasında ən güclü amillərdən biridir” (4, s. 154).

Müəllimin motivasiya yaratmaq üçün istifadə etdiyi əsas vasitələr bunlardır:

- interaktiv metodlardan istifadə;
- fərdi yanaşma;
- şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi;
- əməkdaşlıq mühitinin yaradılması;
- müasir texnologiyaların tətbiqi.

Məsələn, dərində layihə üsulunun tətbiqi tələbələrin həm yaradıcı düşünməsini, həm də kollektiv fəaliyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu isə motivasiyanın davamlılığını təmin edir.

Müasir pedaqoji yanaşmalarda müəllim yalnız bilik verən şəxs deyil, həm də şagirdlərdə öyrənməyə maraq yaradan əsas psixoloji faktor hesab olunur. Müəllimin peşəkar kompetensiyası, ünsiyyət mədəniyyəti və pedaqoji davranışı təlim motivasiyasının formalaşmasına birbaşa təsir göstərir. Müəllim tərəfindən yaradılan demokratik və əməkdaşlığa əsaslanan mühit şagirdlərin dərində fəal qoşulmasına şərait yaradır.

Əbdül Əlizadə qeyd edir ki, “müəllimin emosional münasibəti şagirdin təlim fəaliyyətinə münasibətini müəyyən edən əsas amillərdəndir” (Əlizadə, 2019, s. 167). Müəllifin fikrincə, müəllim şagirdə dəstək verən və onu motivasiya edən pedaqoji mövqe nümayiş etdirməlidir.

Fərrux Rüstəmov yazır ki, müəllimin əsas vəzifələrindən biri şagirdlərdə müstəqil düşünmə və yaradıcı fəaliyyət üçün motivasiya yaratmaqdır (9, s. 251). Bu baxımdan müəllimin istifadə etdiyi metod və vasitələr xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Məsələn, müəllim dər zamanı problemlə situasiyalar yaratdıqda şagirdlər mövzu üzərində daha fəal düşünməyə başlayırlar. Belə yanaşma onların həm idrak fəallığını, həm də daxili motivasiyasını gücləndirir.

Müasir təhsil sistemində interaktiv metodlar motivasiyanın formalaşdırılmasının ən effektiv vasitələrindən biri hesab olunur. Bu metodlar şagirdi passiv dinləyicidən aktiv iştirakçıya çevirir.

Ən geniş istifadə olunan interaktiv metodlar bunlardır:

beyin həmləsi;

debat;

rollu oyunlar;

layihə üsulu;

case-study;

qrup işi.

Tədqiqatlar göstərir ki, interaktiv mühitdə təhsil alan tələbələrin akademik nailiyyətləri daha yüksək olur. Çünki bu zaman şagird özünü təlim prosesinin iştirakçısı kimi hiss edir.

Məsələn, psixologiya dərində rollu oyun metodunun tətbiqi tələbələrin empatiya və ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu da onların fənnə marağını artırır.

Müasir təhsil sistemində interaktiv təlim metodları motivasiya formalaşdırılmasının ən effektiv vasitələrindən biri hesab olunur. Bu metodlar şagirdlərin dərş prosesində fəal iştirakını təmin edir və onların sərbəst düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir.

Akif Abbasov qeyd edir ki, interaktiv təlim metodları şagirdlərin kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirməklə yanaşı, onların təlimə marağını da artırır (1, s. 118).

Debat, beyin həmləsi, rollu oyun və layihə üsulu kimi metodlar şagirdlərin dərş prosesinə emosional və intellektual cəhətdən daha fəal qoşulmasına səbəb olur. Xüsusilə layihə üsulu şagirdlərdə məsuliyyət hissi və yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirir.

Hüseyn Əhmədov yazır ki, “fəal təlim metodları şagirdin passiv yaddaş fəaliyyətini aktiv təfəkkür prosesinə çevirir” (3, s. 173). Bu isə motivasiyanın davamlılığını təmin edən əsas amillərdən biridir.

Praktik nümunə kimi qeyd etmək olar ki, qrup işi zamanı şagirdlər bir-biri ilə əməkdaşlıq edir, fikir mübadiləsi aparır və nəticədə dərşə maraqları artır. Bu cür fəaliyyət onların sosial bacarıqlarının inkişafına da müsbət təsir göstərir.

Rəqəmsal texnologiyalar müasir təhsil sisteminin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Elektron platformalar, onlayn kurslar və multimedia vasitələri motivasiya imkanlarını genişləndirmişdir.

Lakin rəqəmsal mühitin düzgün təşkil edilməməsi diqqət dağınıqlığı və asılılıq problemləri də yarada bilər. Buna görə müəllim texnologiyaları məqsədyönlü şəkildə tətbiq etməlidir.

Məsələn, Kahoot, Quizizz və digər interaktiv platformalar şagirdlər arasında rəqabət və maraq yaradır. Bu üsullar xüsusilə məktəb yaşlı uşaqlarda motivasiyanı gücləndirir.

Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı təhsil sistemində yeni imkanlar yaratmışdır. Elektron təhsil platformaları, multimedia vasitələri və interaktiv proqramlar təlim prosesini daha maraqlı və əlçatan edir.

Müasir şagirdlərin informasiya texnologiyalarına marağı nəzərə alındıqda rəqəmsal vasitələr motivasiya yaratmaq üçün mühüm vasitəyə çevrilir.

Ənvər Abbasov qeyd edir ki, müasir texnologiyaların məqsədyönlü tətbiqi şagirdlərdə öyrənməyə marağı artırır və onların idrak fəaliyyətini fəallaşdırır (2, s. 209).

Məsələn, müəllimin dərslər zamanı elektron təqdimatlardan, interaktiv testlərdən və onlayn platformalardan istifadə etməsi şagirdlərin diqqətini daha uzun müddət saxlamağa imkan verir. Kahoot və Quizizz kimi platformalar dərslər prosesində rəqabət və maraq mühiti yaradır.

Rəhilə Hüseynzadə yazır ki, rəqəmsal təhsil mühitində müəllim yalnız informasiya ötürücüsü deyil, həm də istiqamətləndirici və motivasiyaedici funksiyaları yerinə yetirməlidir (7, s. 228).

Bununla yanaşı, texnologiyaların düzgün idarə olunmaması diqqət dağınıqlığı və informasiya asılılığı kimi problemlər də yarada bilər. Buna görə rəqəmsal vasitələrin pedaqoji məqsədlərə uyğun tətbiqi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Nəticə

Aparılan təhlillər göstərir ki, təlim motivasiyası müasir təhsil sisteminin əsas psixoloji-pedaqoji problemlərindən biridir. Motivasiya şagirdin təlim fəaliyyətinə münasibətini, akademik nailiyyətlərini və şəxsiyyət inkişafını müəyyən edən mühüm amildir.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, motivasiyanın formalaşdırılmasında daxili maraq, emosional mühit, müəllim amili və interaktiv metodlar xüsusi rol oynayır. Müasir pedaqoji texnologiyaların tətbiqi isə motivasiya imkanlarını daha da genişləndirir.

Beləliklə, təlim prosesində motivasiyanın düzgün təşkili təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, yaradıcı və fəal şəxsiyyətin formalaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abbasov A.N. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı: Müəllim, 2020, 312 s.
2. Abbasov Ə.M. Psixologiya. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2015, 390 s.
3. Əhmədov H.H. Təlim prosesinin pedaqoji əsasları. Bakı: Elm və Təhsil, 2018, 286 s.
4. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: Təhsil, 2018, 312 s.
5. Əlizadə Ə.Ə. Təhsil psixologiyası. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2019, 368 s.
6. Həsənov A. Təhsil psixologiyası. Bakı: Elm və təhsil, 2019, 276 s.
7. Hüseynzadə R.L. Məktəb pedaqogikası. Bakı: Təhsil, 2016, 401 s.
8. İsayev İ.Ə. Pedaqogika. Bakı: Müəllim, 2020, 428 s.
9. Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Bakı: Nurlan, 2017, 544 s.

10. Hashimov, A., & Babazade, Z. (2026). Restoration of Archetypal Memory in Elchin's Novel Mahmud and Maryam. *EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education*, 3(2), 143-152.
11. Veliyev, E. (2025). The Impact of Modern Technologies on the Development of the Azerbaijani Language. *Global Spectrum of Research and Humanities*, 2(2), 123-127.

ABSTRACT

TELLI VALISOY

3rd-year student of the TSPX specialty

tellivelisoy@gmail.com

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF FORMING MOTIVATION IN MODERN EDUCATION

The article comprehensively examines the essence of the concept of motivation in the modern educational system, its psychological and pedagogical foundations, and the main mechanisms of its formation in the teaching process. The significant role of learning motivation in increasing the cognitive activity of pupils and students, improving their academic achievements, and contributing to their personal development has been scientifically analyzed. The theoretical aspects of the concept of motivation are explained, while the characteristics of intrinsic and extrinsic motivational factors are comparatively interpreted. At the same time, psychological mechanisms influencing the formation of motivation, such as interest, emotional state, self-esteem, social environment, and teacher-student relationships, are analyzed.

The research determined that the teacher's personality, professional competencies, and pedagogical communication skills have a direct impact on the emergence of learning motivation. The article particularly emphasizes the role of interactive teaching methods, innovative pedagogical technologies, and digital educational tools in the formation of motivation. It is noted that methods such as project-based learning, debates, role-playing games, and group work increase students' activity and interest in learning in modern educational conditions.

In addition, it is shown that the integration of digital technologies into the educational process expands motivational opportunities; however, if not properly guided, it may also create certain psychological problems. The theoretical and practical aspects of the motivation problem are systematically generalized in the article on the basis of the interrelation between pedagogy and psychology. As a result of the analyses conducted, it has been concluded that the proper organization of learning motivation is of great importance for improving the quality of education, developing creative and active personalities, and training competent specialists who meet the demands of modern society.

Keywords: *motivation, teaching process, psychological mechanisms, pedagogy, intrinsic motivation, extrinsic motivation, teacher activity, creativity, interactive learning, personality development, modern era, etc*

